Pilgrimsfärd i Helige Botvids fotspår

För sjätte året i rad gjorde en grupp från Heliga Konstantin och Helenas församling en pilgrimsfärd i ett av våra skandinaviska ortodoxa helgons fotspår. Denna gång var vi rekordmånga, 24 personer, i åldrarna 1-74 år. Pilgrimsfärden gick i Helige Botvids fotspår, ett helgon som levt och verkat nästan granne med vår kyrka i Vårberg, i de områden som idag kallas Botkyrka och Salem.

Den helige Botvid föddes i Sverige av hedniska föräldrar, närmare bestämt på Hammarby gård, tvärs över åkern från dagens Botkyrka kyrka. Det vet vi genom det s.k. Botkyrkamonumentet, ett gravmonument över Helige Botvids bror Björn, som år 1129 lät uppföra en träkyrka, föregångaren till nuvarande Botkyrka kyrka, till sin brors ära i Botkyrka kommun och då flyttade Helige Botvids reliker dit.

Botkyrkamonumentet är en sten från mitten av 1100-talet med både runinskription och en latinsk textrad, som liknar långskeppet för en stenkyrka. Gården Hammarby omnämns i stenens runskrift. En kopia av stenen står utanför Botkyrka kyrka medan originalet finns på Historiska museet i Stockholm. Översatt till svenska lyder runskriften:

> *Karl gjorde stenen efter Björn, sin frände, Svens och Bänkfrids son i Hammarby, hans ... Här ligger han under denna sten. Bänkfrid ... sin son.* Och den latinska textraden lyder översatt till svenska: *Den som läser och är okunnig (må veta att) en ädel man vilar här. Jag beder dig, Kristus, att du må säga: Han, Björn, må vara ren från (syndens) orenhet.*

Lördagen den 22 augusti 2020, efter att vi firat Gudomlig liturgi till 40-dagarsminnet av vår församlings grundare, Biskop Johannes, i evig åminnelse, berättade Fader Anders lite om Sveriges kristnande och vilka vi kan anse vara Ortodoxa helgon. Övergången till katolicismen i vårt land var inte något som gick abrupt och snabbt till. Även om man räknar 1054 som året för schismen så tog det betydligt längre tid innan katolicismen helt tog över i Sverige. Kanske kan man dock använda år 1080 som en möjlig gräns där Rom gör ett försök att informera den svenska kyrkoprovinsen om vad som gäller när man lyder under deras jurisdiktion.

Den första anhalten på vår pilgrimsfärd var Botkyrka kyrka, även om platsen egentligen var slutet på Helige Botvids historia. Där såg vi kopian av gravmonumentet över Helige Botvids bror Björn och Fader Anders berättade om Helige Botvids liv och om hur Botkyrka kyrka kommit till. Där sjöng vi också ett nykomponerat troparion till den Helige Botvid som vår församlings körledare Peter Magneli skrivit till en bysantinsk melodi (se texten till tropariet nedan).

Den s.k. Botvidslegenden, Sveriges äldsta bevarade helgonlegend, som nedskrevs i slutet av 1100-talet, berättar:

> Den heliga Botvids nämnde broder byggde på deras fädernegods en kyrka, som först var av trä men som, när kristendomen gjorde framsteg, ersattes av en ståtlig stenkyrka. När träkyrkan var färdig, kom två biskopar, män av god åminnelse, Henrik av Uppsala och Gerder av Strängnäs, vilka invigde denna kyrka till Guds och Sankt Botvids ära.

På vår väg från Botkyrka kyrka till Salems kyrka, där Helige Botvid först begravts, stannade vi till vid Hammarby gård, platsen där Helige Botvid vuxit upp. Botvidslegenden berättar:

> När Helige Botvid blev vuxen ville han förtjäna sitt bröd och åkte därför på handelsresa till England. Botvid hyrde ett rum hos en präst. Prästen förstod att Botvid inte var bekant med kristendomen och undervisade därför honom om den kristna tron. Botvid tog stort intryck av prästen och det som berättades för honom. Han stannade i England i ungefär ett halvt år. Under sin vistelse lät han sig döpas och återvände därefter till sin hembygd. Väl hemma igen började Botvid själv att undervisa och fick många att konvertera till kristendomen.

Den Helige Botvid kallas för Södermanlands apostel, tillsammans med den Helige Eskil, och är avbildad i altarskåp och på kalkmålningar i många svenska kyrkor. Hans kännetecken är yxan, genom vilken hade led martyrdöden, men också en fisk pga det mirakulösa fiskafänge som vi känner till från legenden:

> En vårdag vid fiskarnas lektid hände det, att den Helige Botvid tillsammans med sina tjänare besteg en båt och med bygdens övriga folk kom till en liten ö, som var fiskeplats. Där ville de efter övlig sed fritt lägga ut näten för att fånga fisk. Men platsens ägare, som hette Bovinus, överraskade dem och sade till alla: ”Om ni vill lägga ut era nät här, så ska ni ge mig en fjärdedel av all fiskefångst. Om ni inte går med på det , då bör ni skyndsamt ge er iväg härifrån.” När den helige Botvid hörde detta, svarade han honom milt: ”Gör inte så broder! Vad Gud har givit dig för intet, det bör du förläna andra för samma pris.” Bovinus svarade honom ”Gå din väg Botvid! Det står dig fritt att giva det, som är ditt, åt vem du vill.”
>
> Den helige mannen Botvid drog då sina färde, och hela

fiskstimmet följde honom. Byborna däremot, som ville tillfredställa Bovinus begäran, arbetade hela natten, men fåfängt. Den helige Botvid återvände till sin egen ö, belägen i samma sjö, steg i land, föll genast ned i bön och befallde sina tjänare att de skulle lägga ut näten där. Vilket under! Medan den helige mannen låg och bad där, hörde Gud hans bön och gav åt hans tjänare en sådan mängd fisk , att båda deras båtar blev fulla. När gudsmannen såg detta, sade han till de sina: ”Låt oss lovprisa Gud, som har gjort himlen och jorden, havet och allt vad däri är, och som även givit oss denna gåva.”

När den helige Botvid såg det under, som Gud gjort med honom steg han upp på en bergstopp ropade med hög röst och sade: ”Kom, mina bröder och fränder, kom hit och se det underverk, som Herren Gud har gjort med oss!” När de hörde den helige mannens röst, kom alla roende från alla håll: de skyndade fram till honom och sade: ”O gode Botvid, vi vill gärna ge dig fjärdedelen av all fångst, om vi lyckas vinna något här med våra nät, ty där vi varit har vi intet fått fast vi arbetat hela natten.”

Gudsmannen svarade dem kärleksfullt och sade: ”mina bröder, vare detta mig fjärran! Om Gud vill ge något gott, så ska jag skänka er det för intet.” De drog därför upp sina nät, den ene efter den andre, och fyllde alla sina båtar. Till slut kom Bovinus dit, han som förut visat bort honom, och lovade den helige mannen vad han själv hade begärt att få, men den av Gud uppfyllde mannen beviljade honom detta för intet, liksom han gjort med de andra, i det han sade: ”Gå och kasta ut dina nät, och vad Gud ger dig, det förlänar jag dig villigt för intet.” Men denne arbetade förgäves.

När gudsmannen såg detta, sade han medlidsamt till honom: ”Av detta förnimmer jag tydligt, att Gud är vred på dig men

icke på någon av alla de andra som kommit hit. Men om du vill omvända dig till Gud och tro på honom, må du ta ditt nät och kasta ut det, och jag skall bedja för dig, att den allsmäktige Guden beskär dig livsmedel liksom de övriga." Bovinus lovade att göra allt vad den helige Botvid ålagt honom. Och så blev det, ty Gud allsmäktig hörde den helige mannens böner och fyllde båda dennes båtar. Då sade den helige Botvid till alla de närvarande: "Hör, mina landsmän och släktingar! Jag uppmanar er alla, mina käraste, att ni aldrig någonsin vägrar någon vad Gud så rikligen ger er för intet." Så återvände alla nöjda till sina hem.

Detta under blev bekant i hela landskapet, och alla som hörde det tackade Gud, som i sin omätliga frikostighet vid bespisningen omhuldar och styr hela världen. Men vem skulle kunna uppräkna alla de barmhärtighetsverk som den helige Botvid gjorde, medan han ännu levde här på jorden? Han bistod kraftigt de förtryckta, besökte de sjuka och skaffade dem det nödvändiga samt kallade i den mån han kunde det, de vilsegångna tillbaka till sanningens väg och den kristna gudsdyrkan.

Fiskafänget ska ha ägt rum på Bornssjön, vilken vi passerade när vi åkte vägen uppkallad efter vårt helgon, Sankt Botvids väg, den väg som hans reliker en gång förflyttats från Salems, dåvarande Säby, kyrka till Botkyrka kyrka.

Följande dag gick de med kors, vaxljus och rökelsekar, ångande av timjan, till Sankt Botvids grav, grävde upp den med en lätt stöt och fann i kistan den förborgade klenoden, dyrbarare än all konstnärligt arbetad brons, den helige Botvids ben. Vid öppnandet av graven strömmade en så ljuvlig doft ut, att alla de närvarande förundrade sig över en sådan vällukt, och sjuka återställdes till den forna hälsan.

Bornsjöns rena vatten är reservvattentäkt för Stockholm och kan användas om huvudvattentäkten Mälaren skulle komma att förorenas. Vid Bornsjöns sydöstra spets, just före Salems kyrka, finns en kallvattenkälla

som kallas Helige Botvids källa som vi sedan besökte. Historien beskriver att källan sprang upp när Helige Botvids reliker sattes ner där när de bars från Säby till den nya kyrka som byggts till hans ära i Botkyrka. Där sjöng vi åter hans troparion och provade källans klara friska vatten.

> De bar bort Sankt Botvids reliker, och när de kom i närheten av den sjö, som är på hans egendom, satte de ned dem. Då bröt en källa fram ur hårda marken, och den har ännu i dag det klaraste ljuvliga vatten.

Källan är försedd med en informationsskylt som Salems hembygdsförening satt upp med ovan citat från legenden. Nämnvärt är att det står att Salems församling och Salems hembygdsförening arrangerar årligen den sista söndagen i juli en vandring till källan för att hedra minnet av Sankt Botvid. Den besöks även i samband med pilgrimsvandringar.

Vi fortsatte vår pilgrimsfärd i bakvänd ordning mot hur händelserna utspelats sig i Helige Botvids liv och efter hans insomnande i Herren och besökte sedan kyrkan där Helige Botvid först blivit begravd. Kyrkan heter idag Salems kyrka, men på den tiden hade den namnet Säby och var tillägnad den första engelska martyren Helige Alban. Kyrkan är byggd på tidigt 1100-tal och vi fick se dopfunten inne i kyrkan i sandsten, även den daterad till samma tid, så den skulle mycket väl skulle kunna ha använts i helige Botvids missionsverksamhet. De ville begrava Botvid i en kyrka och Säby var den närmaste då.

Kyrkan ligger vackert belägen på en udde i Bornsjön och vi följde den lilla promenadvägen runt kyrkan. Vi sjöng åter helgonets troparion och läste verser ur Botvidsofficiet, hymner från 1200-talets gudstjänst till helgonet i översättning av Tryggve Lundén:

Denne faders dygders pris
uppå gammalt högstämt vis
i vår kyrka ljuda må.
Frid må komma dem till del,
som med sång och orgelspel
Botvids minnesfest begå.
Han var född i Svea land,
blev, som gäst på britters strand,
pånyttfödd i dopets bad.
Blickande mot hoppets lön
stod i drabbningarnas dön
Herrens moders stridsman glad.

Musik och text har återfunnits på baksidan av gamla räkenskapsböcker. Man har återanvänt gamla mässböcker för kyrkans räkenskap och på så sätt har hymnerna bevarats till idag. Svenska kyrkan har uppmärksammat Helige Botvid i år och låtit göra en film om hans liv, ”Botvid och miraklerna”. I den kan man höra musiken, vars noter översatts och framförs av Karin Strinnholm Lagergren, sångerska och docent i musikvetenskap, och hennes ensemble Gemma.

Efter att Botvid lidit martyrdöden och han kropp hittats, förde de den alltså tillbaka till hans hem och förberedde den för begravning. Redan då började hans reliker göra underverk. Botvidslegenden berättar:

> Men de män som forslade kroppen, återvände hem, och de förde den till den helige mannens egen gård. Där höll de likvaka i två nätter, och de kände icke den onda luft, som lik annars brukar giva ifrån sig, utan den ljuvligaste doft och de tyckte sig blott ha suttit där en kort stund. Efter övlig sed tog de kläderna av den helge mannen och begynte tvätta hans kropp. Då kom hans tjänarinna dit, han hade länge varit blind, men då hon tvådde sitt ansikte med detta vatten, återfick hon strax sina ögons ljus. Lovprisande helgonets kropp och tackande Gud följde hon med till kyrkan i Säby, som från början helgats åt S:t Alban och som en ädelboren,

minnesvärd man vid namn Hermund byggt på sitt fädernegods. Sedan mässorna och allt, som hör till kroppen och själen, slutats, begrov det helgonet så som det brukas, nära korskranket i denna kyrka. Där verkade Herren i ungefär nio år otaliga och otroliga underverk i den helige Botvids namn.

Från alla håll kom till helgonets grav otaliga skaror av män och kvinnor, sjuka, blinda, lama, förtvinade, febersjuka, vilka alla återställdes till sin forna hälsa. Där renades de spetälska, de besatta botades, åt de döva återgavs hörseln, och de stumma återfick talförmågan. En, som kröp på två kryckor, fördes dit. Hans hälar var förvridna, och efter botandet såg de ut som två diken.

Men hur gick det då till att Helige Botvid kom att lida martyrdöden på Rågö utanför Nyköping? Och hur återfanns hans kropp där? Så här beskriver historien händelserna:

Men när det nu behagade Herren vår allsmäktige Gud att göra slut på det svenska folkets villfarelse och återkalla det till den kristna gudsdyrkan, ville han giva den salige Botvid lön för hans möda och ingav honom därför den tanken, att han skulle skicka en slavisk man, som han löst från fångenskapen och givit kristendomen och frihet, tillbaka till dennes hemland, på det villkoret att om han kunde återvända till sina föräldrar och sitt hem, så skulle han kristna sin familj och såvitt möjligt för sina vänner och släktingar till den kristna tron och kunskapen om Gud.

De steg båda ombord på en båt och förde det nödvändiga med sig. Den helige Botvid kom till sin torpare, som hette Esbjörn, och förde honom med sig för att leda dem till de skepp, som var beredda att fara till Gotland, för att därifrån återsända den ovannämnde mannen till hans hemland, för att få intyg av sjömännen om denna sak och för att ingen skulle göra mannen något ont. Sedan skulle Esbjörn

återvända hem med den helige Botvid. De kryssade åt alla håll i skärgården och på de ställen, där skeppen förut varit men kunde ej finna dem någonstädes.

Därav kom det sig att de, uttröttade av mödan, lade till vid en ö, som heter Rågö. Så snart båten nått ön, steg den helige mannen Botvid i land, föll ned i bön under ett träd, såsom på ett enskilt ställe, anbefallde sig och de sina åt Herren och somnade, utmattad av möda och fasta. När den slaviske mannen såg att de andra sov, grep han den yxa som Botvid brukade bära, högg huvudet av helgonet, glömsk av det löfte som han givit den helige mannen, givande honom ont i utbyte mot gott, och plundrade honom så på hans kroppsliga liv. En sådan martyrdöd fick denne.

Sedan gick mannen till Esbjörn och högg av dennes huvud, besteg båten och flydde. Botvids föräldrar och husfolk visste ej vad som hänt, utan trodde, att han farit över till Gotland med den omtalade mannen. Emellertid återvände skeppen därifrån med budskapet att man ej funnit dem någonstädes. Alla hans vänner och fränder klagade och sörjde häröver, okunniga om vad som hänt. Men sedan de grymma tårarna och suckarna avtagit, beslöt de att söka den helige mannen i skärgården och på havet, far att om möjligt finna hans kropp, ty om hans liv misströstade de redan.

Den helige Botvids broder Björn församlade till slut alla sina släktingar , och de tog med sig en präst som hette Henrik, men vart de skulle bege sig visste de ej. Då sade prästen till dem:

”Må vi alla bedja där bröder, till Herren vår allsmäktige Gud av hela vårt hjärta att han må visa oss den gode Botvids kropp.” Efter bönens slut steg de ombord och begynte alla ro. Men den allsmäktige Guden uppfyllde deras bön och skickade till dem en

vit fågel, vars art ingen av dem sett förut. Den satte sig glad på skeppsstäven. När ynglingarna såg den, ville de fånga den med händerna ty den såg tam ut, men den vördnadsvärde prästen förbjöd dem att röra den och sade: ”Rör den ej, mina söner, ty jag hoppas att den blivit sänd för att visa oss vägen. ”Detta erfor det tydligt senare, ty när de rodde och ville hålla en annan kurs än den riktiga flög fågeln upp från stäven där den suttit liksom talande genom sin flykt och visade dem den rätta vägen som de skulle taga. När prästen såg detta, bad han att de alltid skulle följa den och alla samtyckte härtill.

När de slutligen kom till den nämnda ön, varest den helige Botvids kropp vilade, ville de fara förbi den, men fågeln flög då med smällande vingar ur båten och satte sig i det träd, varunder helgonet låg. Där uppstämde den en så ljuvlig sång, att de sjöfarande glömde bort att ro i undran över den ljuva sången. Till slut kom de fram till den stranden, där helgonet förut lagt till med sin båt. Där fann de Esbjörns ben, och eftersom de antog att också den helige Botvids ben måste ligga där, började de gråta bittert.

Men den vise prästen förstod sammanhanget: han såg fågeln sitta och sjunga, gick dit och fann den helige mannens oskadade kropp, liksom sovande på högra sidan, och alla hans kläder var hela och oskadade och i samma skick som när han skilts från de sina. En källa med det ljuvligaste och klaraste vatten kvällde fram där blodet droppat ned från den heliges sår. Prästen ropade då på alla sina följeslagare och visade dem den funna skatten. Alla de närvarande fröjdades då i Herren och tackade Gud, som alltid är underbar i sina helgon. De lyfte upp kroppen och förde den till båten. Fågeln flög upp ur träden, liksom upp mot stjärnorna, och visade sig aldrig mera för någon.

Rågö är idag ett naturreservat som ägs av Naturvårdsverket och

förvaltas av Länsstyrelsen. På vår väg dit rullade den Sörmländska landsbygden ut ett vackert lapptäckte för oss i den skimrande eftermiddagssolen av nyskördade åkrar, ihoprullade halmbalar, rofyllt betande kor och väl omskötta hus och trädgårdar. Ett ungt par med en liten dotter bor på Rågö idag och arrenderar marken. Kor, getter och får betar på ön och även en del åkermark hör till gården. Vi hade kontaktat öborna i förväg och de hämtade oss efter överenskommelse med deras båt för att ta oss till det pilgrimskors som finns på Rågö till minne av Helige Botvids martyrdöd där. Korset är sannolikt ett medeltida pilgrimskors, det enda i sitt slag i Sverige. Den delen av Rågö där pilgrimskorset finns är fågelskyddsområde och från 1 februari till 15 augusti har denna del av ön besöksförbud.

Efter att ha blivit ilandsatta på den ostligaste udden av den klippiga och skogsbeväxta ön, ledde vår guide oss rätt upp i skogen, klättrande på mossbeväxta klippblock. Cirka 100 meter upp visade han oss det stenlagda pilgrimskorset, ca 6x8 meter. Fader Anders berättade här historien kring Helige Botvids martyrdöd och vi kunde riktigt känna historiens vingslag och nästan se den utspelas framför oss.

Sedan tog vi sjövägen till platsen på ön där gården finns. Öster om den nuvarande gårdsmiljön vittnar flera husgrunder om tidigare bebyggelse på ön, vilken vi kunde se från båten. I närheten av gården fick vi se en källa som tillskrivits vårt helgon, men som för tillfället var uttorkad och i närheten en skreva i berget där han sägs ha övernattat. Öborna berättade för oss om deras liv på ön nära djur och natur.

När vi åter hade blivit transporterade med båten till fastlandet och tackat vår guide för att ha tagit sig tid med oss, kände vi oss rikt välsignade av att tillsammans ha fått resa i Helige Botvids fotspår denna sensommareftermiddag. Och som om helgonet ville visa oss sitt behag, avrundades dagen med en regnbåge som avtecknades i skyn ovanför Rågö, såsom den gått ner just vid platsen för Helige Botvids martyrdöd.

* * *

Botvidslegenden beskriver det svåra andliga klimatet i Sverige denna tid då vårt land sakteliga övergick från hedendom till kristendom och vi fick våra första martyrer:

> Runt omkring i nästan hela Sverige rådde då hedendomen, och de fåtaliga kristna höll sig hittills dolda av fruktan. Ja, så stor var förföljelsen mot de kristna, att man på ett ting i Flottsund dödade en munk vid namn Erik, vars kropp flyttades till Tälje och begrovs där. Den helige biskop Eskil stenades i Strängnäs stad, varest hans residens synes ha varit. Medan den heliga Botvids kropp låg i graven, kom under dessa år en stor fruktan och bävan över alla hedningar i hela Sverige. Den inträngde särskilt i gillestugorna, så att de som under danserna knivskurit varandra, ej kunde botas av någon, såframt de icke lät döpa sig och åkallade Sankt Botvids namn. Och så blev alla lunder och avgudahus nedhuggna och förstörda. Under dessa år och på dessa platser uppbyggdes Guds kyrkor, varest avgudarnas vidskepliga dyrkan förut blomstrat.

Veckan efter vår pilgrimsfärd i Helige Botvids fotspår, efter att vi firat Guds Moders avsomnande i kapellet på Gamla Uppsala kyrkogård, gjorde en mindre grupp från vår församling ännu en liten pilgrimsfärd just till Flottsund utanför Uppsala som omnämns i Botvidslegenden, där munken Erik som predikat Evangeliet blev halshuggen. Munken Erik ska enligt Botvidslegenden ha begravts i Tälje, säkerligen åsyftas dagens Sö-

dertälje. Enligt Sven Estridsen skedde mirakler vid hans grav. Rimligen blev därför munken Erik dyrkad som helgon i Södertälje, men där snabbt undanträngd av helgonkulten kring drottningen Ragnhild (1075-cirka 1117), som under sin levnad arbetat för kristendomens införande och själv varit på pilgrimsresa till Rom och Jerusalem. Munken Erik har inte varit något obetydligt helgon, även om han är ganska okänd för de flesta idag.

Från Flottsund till Uppsala domkyrka gick förr en pilgrimsväg. Man kom till Flottsund med båt och gick sedan barfota till Uppsala domkyrka för att på så sätt ihågkomma helgonet under medeltiden. Vår grupp gick en liten bit av den gamla pilgrimsleden längs den av Uppsala kommun nyss iordningställda Vårdsätra strandpromenad, där man kan gå längs mynningen in från Ekoln mot Uppsala på en träspång.

Troparion till Helige Botvid

Döpt i England, men bördig från Hammarby gård,
Evangeliet spred du i Södermanlands bygd,
Och även fiskars stim följde troget i ditt spår.
Men på Rågö blev du dräpt och led martyrens död,
och till din ära invid Bornsjön bröt en källa fram;
helige Botvid, bed till Herren att Han give oss sin stora nåd.